

03-04
mayıs
2017

II. Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1

EDİTÖRLER

PROF. DR. ETHEM CEBECİOĞLU

PROF. DR. VAHİT GÖKTAŞ

PROF. DR. AHMET CAHİD HAKSEVER

YARD. DOC. DR. ÖNCEL DEMİRDAŞ

ARŞ. GÖR. DR. MEHMET YILDIZ

ARŞ. GÖR. HARUN ALKAN

ankara
kalem
neşriyat

II. ULUSLARARASI
HACI BACI BAYRAM-I VELÎ
SEMPOZYUMU BİLDİRİLER KİTABI 1

ankara
kalem TEDRİS EĞİTİM TURİZM SPOR YAYINCILIK BİLGİSAYAR GIDA İTHALAT
neşriyat İHRACAT SANAYİ VE TİCARET LİMİTED ŞİRKETİ

EDİTÖRLER

PROF. DR. ETHEM CEBECİOĞLU
PROF. DR. VAHİT GÖKTAŞ
PROF. DR. AHMET CAHİD HAKSEVER
YARD. DOC. DR. ÖNCEL DEMİRDAŞ
ARŞ. GÖR. DR. MEHMET YILDIZ
ARŞ. GÖR. HARUN ALKAN

YAYIN KURULU

PROF. DR. ETHEM CEBECİOĞLU
PROF. DR. MUSTAFA AŞKAR
PROF. DR. AHMET CAHİD HAKSEVER
PROF. DR. M. MUSTAFA ÇAKMAKLIOĞLU
PROF. DR. VAHİT GÖKTAŞ
YRD. DOÇ. DR. ÖNCEL DEMİRDAŞ
DR. MEHMET YILDIZ
HARUN ALKAN
MURAT İSMAİLOĞLU

GRAFİK TASARIM

MUSTAFA NARMANLI

BASKI YERİ

72 TASARIM Dijital Basımevi
Ehlibeyt Mahallesi, Ceyhun Atuf Kansu Caddesi Gözde Plaza Nu:130/25
Balgat / Çankaya / ANKARA Tel: 444 72 06

BASKI TARİHİ

10.11.2017

ISBN

978-605-82307-0-5

YAZIŞMA ADRESİ

Kalem Eğitim Kültür Akademi Derneği, Hacı Bayram Mah
Ahiler Sk. No: 3 Altındağ/ANKARA Tel: +90 (312) 311 3380;
kalemsempozyum@gmail.com

HACI BAYRAM-I VELİ CAMİSİ MİNBER VE MİHRAP SÜSLEMELERİ

ÖĞR. GÖR. DR.
DUYGU İLKHAN SÖYLEMEZ

Selçuk Üniversitesi
duyguilkhan@gmail.com

Özet

Hacı Bayram-ı Veli Bayramîlik tarikatını kurmuş olan, Türk mutasavvıftır. Bayramîlik tarikatı varlık birliği anlayışına dayanan, insanla Tanrıyı birbirine yaklaştırma amacı gütmektedir. Ankara Ulus'ta bulunan kendi adına yapılmış olan cami'de vefatından iki yıl önce inşa edilmiştir. Roma dönemine ait Augustus Tapınağı'nın yanında bulunan ve Ankara için sembol olan Cami, 1427-1428 yılında inşa edilmiş taş kaideli, tuğla duvarlı ve kiremit çatılı bir yapıdır. Çok sayıda onarım geçirdiğinden özgünlüğünü kaybetmiştir. Cami her ne kadar 15. Yüzyıl yapısı olsa da geçirdiği onarımlardan dolayı 17. ve 18. Yüzyıl camilerinin özellikleri görülmektedir. En son onarımla beraber 14 Şubat 2011 tarihi itibarıyla ibadete açılmıştır. Bu çalışmada, yapının diğer elemanlarına kıyasla daha süslü olan mihrap ve minberin süslemelerini sanat tarihi açısından açıklanarak değerlendirilmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hacı Bayram-ı Veli, camisi, minber, mihrap, süsleme,

Abstract

Hacı Bayram-ı Veli The Turkish Mystic who established the Bayramîlik sect. Bayramîlik depends on the understanding of being entity, and aims to bring humanity and God closer to each other. It was built two years before its death in the mosque built in its own name in Ankara, Ulus. The mosque, located next to the Roman Temple of Augustus and symbolic of Ankara, is a stone-built, brick-walled and tiled roof built in 1427-1428. He lost his authenticity because he had a lot of repairs. Although the mosque is a 15th century structure, the features of the 17th and 18th century mosques are visible due to the repairs it has undergone. As of February 14, 2011, the worship service was opened with the latest repair. In this work, the ornamentation of the mihrab and minber, which is more ornamented compared to the other elements of the structure, will be explained in terms of art history and evaluated.

Keywords: Hacı Bayram-ı Veli, mosque, minbar, mihrab, decoration,

Giriş

Hacı Bayram-ı Veli 1352-1430 yılları arasında yaşamış, “Hacı Paşa” olarak bilirse de asıl adı “Numan” olup Orhan Gazi döneminde Ankara’da doğmuştur. Bayram ismi, kendisinin tasavvufa geçişi esnasında hocası Somuncu Baba olarak da bilinen, Hamid Aksarayî tarafından kurban bayramına rastladığı için verilmiştir (Sümer,2000: 73). Hacı Bayram-ı Veli her ne kadar Ankara’da doğsa da 1393senesinden 1412 senesine kadar yaklaşık on sekiz yıl şeyhine hizmet edip, yanında manevi terbiyeyi aldıktan sonra doğum yeri olan Ankara’ya dönmüş, vefat edinceye kadar da Ankara’da kalmıştır. Bu sıralarda Hacı Bayram-ı Veli’nin yaşı altmışı geçmişti (Cebecioğlu, 1991: 47).

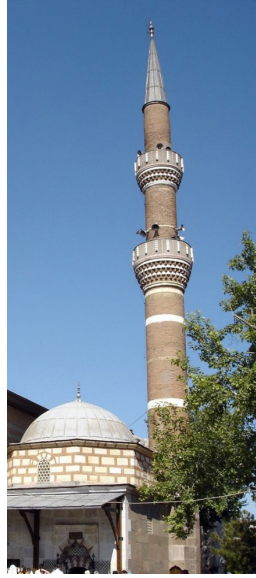
Ankara’ya döndüğü bu yıllar Fetret devri olduğu için Anadolu’da siyasi bir otorite boşluğu ve halkın büyük sıkıntılar içerisinde olduğu bir döneme rastlar. Ankara’ya dönmeden önce şeyhi Somuncu Babaya “Ne amel üzerine olalım” diye sorduğunda “Ekin ek, Burçak ek” cevabı alması üzerine Ankara’ya döndüğü yıllarda tekke zaviye inşa etmeyip çiftçilikle meşgul olduğu görülür (Erünsal, 1995: 302).

Ankara’da şeyh olarak göreve başlayan Hacı Bayram; Nakşibendîlik,

Halvetîlik ve Ebherîlik tarikatlarını birleştirerek Bayramîlik adında yeni bir tarikat kurar (Cebecioğlu, 1994:23). Bu yeni tarikat Ankara ve çevresinde büyük bir yaygınlık kazanmıştır. Bunun en önemli sebebi de Bayramîlerin vergiden muaf tutulmalarıdır. Bu da tarikatın faaliyetlerini daha güven içinde sürdürdüğü söylenebilir. Orhan Gazi, I. Murad, Yıldırım Beyazid, Çelebi Mehmet ve II. Murad devirlerini gören ve kurduğu Bayramîlik Anadolu'nun manevi yapısının şekillenmesinde büyük katkıları olan Hacı Bayram-ı Veli Ankara'da vefat etti vefatından birkaç yıl önce yaptırılan ve kendi adıyla anılan caminin yanına defnedildi (Azamat, 1996: 445).

Hacı Bayram-ı Veli Camisi

Cami ve türbenin içinde bulunduğu külliye Ulus'ta Roma dönemine ait Augustus Tapınağı'nın yanında bulunmakta olup, Hacı Bayram-ı Veli'nin vefatına iki yıl önce 1427-1428 yılında inşa edilmiş Ankara'nın sembollerinden birisi olmuştur. Bu tapınak bir süre Ak medrese adı altında bir eğitim müessesesi olarak kullanıldı da görülür (Öney, 1980: 86). Evliya Çelebi bu yapıyı Mimar Sinan'ın eseri olduğunu söylemekte, aynı iddia Charles Texier tarafından da tekrar edilmektedir. Ernest Mamboury ile Orhan Bayrak yapının 16. yüzyıl'da Sinan tarafından onarıldığını ileri sürmekte, Mamboury zarif minare tasarımını ve süslemelerini ona atfetmektedir. Ancak caminin Mimar Sinan tarafından tasarlanmış ya da 16. Yüzyıl'da yenilenmiş olması imkânsızdır, çünkü neredeyse bütünüyle tuğladan inşa edilen cami Ankara'ya has mahalli bir mimari geleneğe bağlanmaktadır. Ayrıca caminin tasarımı 15. Yüzyıl'ın ikinci çeyreğinin başlarında, yani Sinan doğmadan en az elli yıl önce yapıldığı mihrap, minber ve kalem işi süslemelerin ise 18. Yüzyıl başlarında şekillendiği tespit edilmiştir. Mamboury'in minareyi Sinan'a atfetmesinin en önemli sebebi sadece Selatin camilerine has iki şerefeli olmasıyla ilgilidir. Bu şekilde yapılmasının iki sebebi olabilir. Birincisi Osmanlıların Hacı Bayram-ı Veli'ye duydukları saygı, ikincisi de minarenin bizzat bir padişah tarafından ilave ettirilmesi ile açıklanabilir (Resim 1).

Resim 1: Minare

Cami çok sayıda onarımdan geçmiştir. Son onarımı 2013 yılının Nisan ayında başlamış, 2015 Mayıs ayında bitmiş ve hizmete açılmıştır (Resim 2).

Resim 2: Restorasyon sonrası

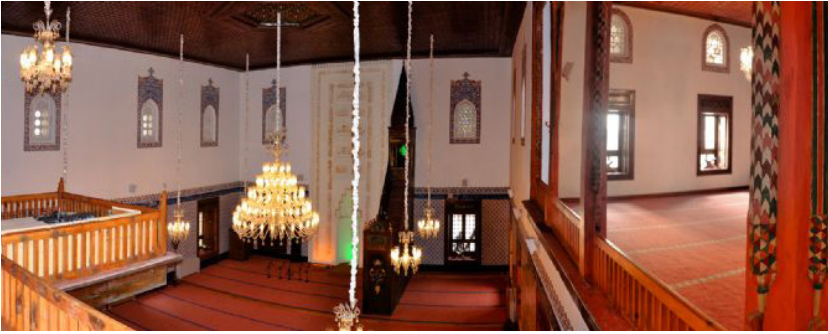
Ancak yapı incelenirken 1940-1941 yılı onarımından önceki durumu esas alınmalıdır. Duvarların alt kısmı moloz taş, üst kısmı ise ahşap hatıllı

tuğla örgü ile meydana getirilmiş, yapı kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür (Resim 3).

Resim 3: Cami genel görünüşü yakından

Kuzey güney doğrultuda gelişen boyuna dikdörtgen planlı harim kırma çatılı camilerde emsaline az rastlanır bir şekilde geniş ve ferah bir mekâna sahiptir (Resim 4).

Resim 4: Caminin iç kısmı

Harim girişinin iki yanında ahşap korkuluklarla sınırlandırılmış iki mahfil bulunur (Resim 5). Yapının dış cephesine nazaran harimde oldukça zengin bir süsleme bulunmaktadır. Harimdeki süslemeleri tavanlarda, kapılarda, pencerelerin çevresinde ve minberde bulunan kalem işleri,

alt sıradaki pencerelerin üst hizasına kadar duvarları kaplayan çiniler ve mihraptaki alçı bezeme olarak üç grupta toplamak mümkündür.

Resim 5: Mahfil (hacıbayramiveli.com)

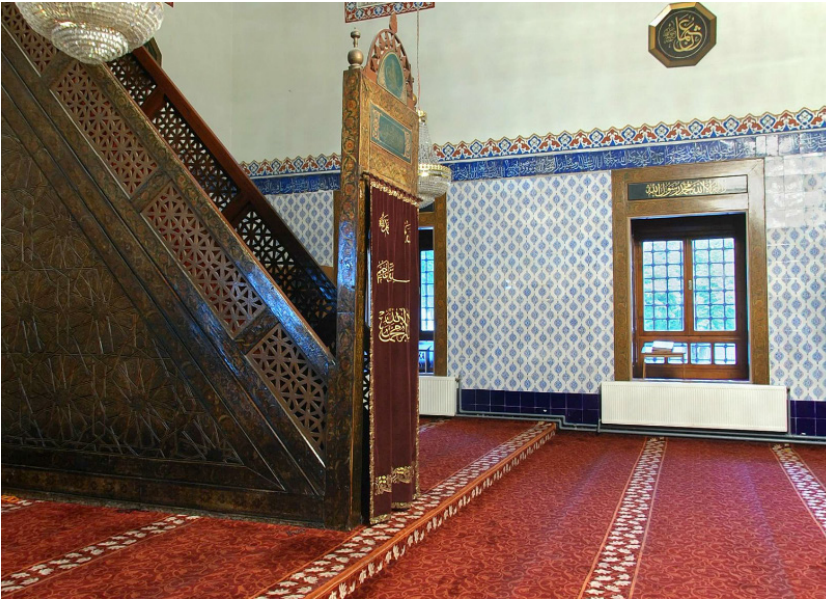
Bu çalışmanın konusu olan mihrap ve minberinin süslemeleri ise şu şekildedir:

Ahşap olan minber, klasik üslup tasarımında, taklit künde-kari tekniğinde ve kalem işleriyle harimin diğer süsleme unsurları arasında uyum göstermektedir (Resim 6).

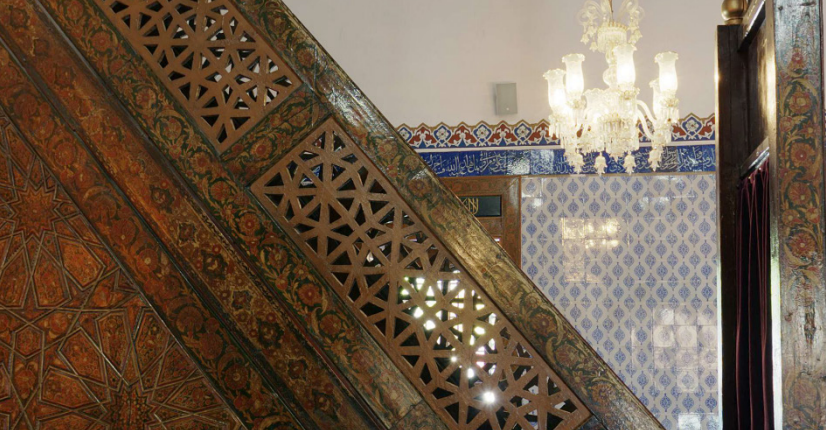
Resim 6: Minber genel görünüş

Sivri kemerli kapısının lentosunda yeşil zemin üzerine sülüs hatlı Kelime-i Tevhid yazmaktadır. Her iki tarafta lotuslardan meydana gelen volütler bu Kelime-i Tevhidi çevrelemektedir. Bu levhayı çeviren bordürlerde kalem işi tekniğinde yeşil, kırmızı ve sarı renklerde, birbirine dolanmış biçimde yapılmış karanfil, lotus ve şakayık motifleri görülmektedir. Aynı kompozisyon kapının yan taraflarını ve merdiven korkuluğunun etrafını da sarmaktadır. Sivri kemerli kapının alınlık kısmında dokuz adet ajurlu palmetlerin kuşattığı yarım daire formunun tam ortasında yine yeşil zemin üzerine yapılmış tuğra şeklinde tasarlanmış bir ayet bulunmaktadır. Alınlığın üzerinde diğerlerinden daha büyük olarak yapılmış bir palmet motifi bulunur. Bu alınlığın her iki tarafında âlemi hatırlatan boğumlu süsleme elemanları yerleştirilmiştir. Yarım daire şeklinde tasarlanan bu süsleme elemanı bize Osmanlı geç dönem ampir üslubunda yapılan ışınal düzenlemeyi hatırlatır (Resim 7).

Resim 7: Minber önden foto

Merdiven korkuluklarında ajur tekniğinde sekiz kollu yıldız formları görülür. Geleneksel İslam inancına göre yedi cehenneme karşılık sekiz cennet vardır. Bu yüzden sekiz kollu yıldız motifi en sık karşımıza çıkan motiftir (Büyükçanga, 2008: 1230) (Resim 8).

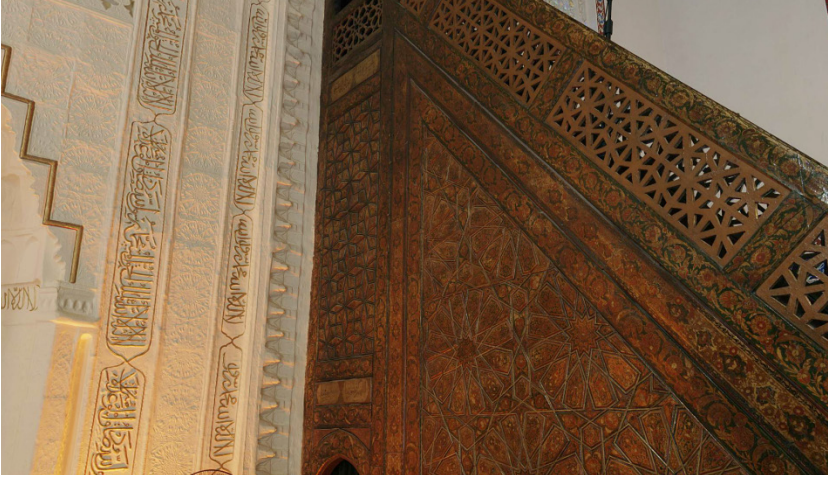
Resim 8: Korkuluk

Minber köşkü sivri bir külahla örtülüdür. Köşk taşıyıcılarını birbirine bağlayan kemerler kaş kemer biçiminde yapılmıştır. Köşk korkuluğu merdiven korkuluğunun devamı gibi gözükse de farklıdır. Ortada natüralist üslupta ajur tekniğinde yapılmıştır. Sekiz kollu yıldızın etrafında altıgenler yer almaktadır. Minberin yan aynalıklarının doğu ve batı yönleri birbirinin aynısıdır. Aynalığın etrafı bordürle kuşatılmış olup, dışarı taşırılmamıştır. Aynalık yüzeyi on iki kollu yıldızlarla, geometrik motifler birbiri içine geçmiştir. Bordürlerde kalemşi ile yapılmış kırmızı, sarı renkli karanfil ve lotuslar dikkati çeker. Aynalık altı oldukça kısa olup, iki sıra bordür şeklinde tasarlanmıştır (Resim 9).

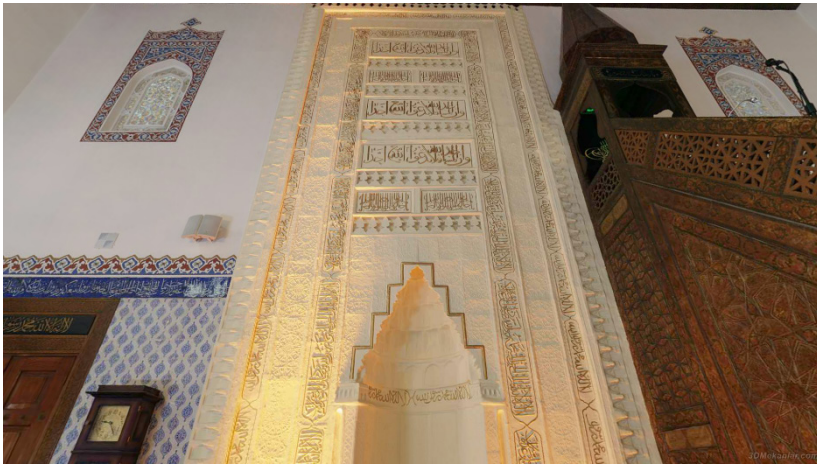
Resim 9: Köşk

Geçitler, dikdörtgen bir pano ve altında sivri kemerli bir açıklık şeklindeki düzenlemesi dikkat çeker. Benzer uygulama klasik Osmanlı döneminde Amasya II. Bayezid ve Edirne II. Bayezid camii minberlerinde gelişerek esas şeklini almıştır (Apa, 2008: 257) (Resim 10).

Resim 10: Geçitler

Alçı kalıplama tekniğinde yapılmış mihrap, tavana kadar yükselir. Form ve boyut olarak Ankara Aslanhane Cami mihrabını malzeme olarak da genellikle 17. Ve 18. Yüzyıl'da yapılmış diğer cami mihraplarını hatırlatır (Tanman, 1996: 451) (Resim 10).

Resim 10: Mihrap Genel

Mihrabın en dış kısmı bir sıra mukarnaslı silme ile çevrenir. Taç kısmında ise yirmi yedi adet bir sıra palmet dizisi yer alır. Dıştan içe ikinci bordürde kırık kaş kemerli kartuşlar içinde altın yaldızla yazılmış Kelime-i Tevhid yazısı bulunur. Üçüncü bordürde on iki köşeli yıldızların birbiri içine geçmesinden oluşan geometrik bir süsleme yer alır. Dördüncü ve son bordürde ise yine kırık kaş kemerli ama bu sefer ikinci bordüre göre daha geniş kartuşlar içerisinde nesih yazıyla yazılmış Kelime-i Tevhid yer alır (Resim 11).

Resim 11: Mihrap Bordürleri

Çokgen mihrap nişi alttan yukarıya doğru yedi, beş, üç, iki, bir şeklinde kavsarayı oluşturur. Mihrabın köşeliklerini üçüncü bordürde yer alan çok kollu yıldız formlarının aynısı süslemektedir. Kavsaranın üst kısmı beş sıra altın yaldızla yazılmış Kur'an'dan sureler yazmaktadır. Bunlardan alttan iki, üç ve beşinci sıradaki kartuşta Cin suresi 18. Ayetten alınan *Ve İnnel mesacide ve'la' tedu ma Allah'ı ahaden* yazısı bulunmaktadır. Anlamı: Muhakkak ki bütün mescitler, Allah'a ibadet için kurulmuşlardır. O halde Allah ile beraber başka birine ibadet etmeyiz (Yavuz, 1978: 574). Diğer ikisinde ise Kelime-i Tevhid yer almaktadır. Her bir pano arasında da on adet tek sıra palmet dizisi bulunmaktadır (Resim 12).

Resim 12 : Kavsara Üstü

Sonuç

Hacı Bayram-ı Veli Cami 15. yüzyıl eseri olsa da genel itibari ile 17. ve 18. yüzyıl camilerinin karakterlerini taşır. Mihrabı ve minberi detaylı olarak incelendiği zaman çok az da olsa geç dönem süsleme unsurlarının yanı sıra diğer Erken Osmanlı dönemine ait cami mihrap ve minberlerinde olduğu gibi Selçuklu etkilerinin kısmen devam ettiği ancak Osmanlı dönemine ait yeni denemelerinde yapıldığı göze çarpar. Bunu süslemelerde daha net görmekteyiz. Örneğin; Selçuklu döneminde çok sık kullanılan palmet ve lotus motifinin yanı sıra bu camide Klasik Osmanlıda sıkça rastlanılan karanfil motifini de görmekteyiz. Bu da şunu göstermektedir ki 15. Yüzyıl'ın birinci yarısından itibaren klasik özellikler gösteren mihraplar yavaş yavaş ortaya çıkmaktadır. Hem Selçuklu, hem klasik Osmanlı hem de Geç Osmanlı döneminin özelliklerini bünyesinde barındıran Hacı Bayram-ı Veli Cami Osmanlı döneminin günümüze kadar gelebilmiş en güzel mimari örneklerinden birisidir.

Hacı Bayram-ı Camisindeki süslemeler sanatın sadeliğini, insan ruhuna etkisini ve insanda ontolojik güven duygusunu yansıtmaktadır.

Kaynakça

- Apa, Gülay (2008). Erken Dönem Osmanlı Selatin Cami Minberleri. *İstem*, 11, 249-277.
- Azamat, Nihat (1996). Hacı Bayram-ı Veli. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 14, 442-447.
- Büyükkanga, Mehmet (2008). Türk Mimarisinde Sekiz Köşeli Yıldız Motifleri. *6. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri*, 1230-1234.
- Cebecioğlu, Ethem (1991). *Hacı Bayram Veli*. (1.Baskı). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Cebecioğlu, Ethem(1994). *Hacı Bayram Veli*. (1.Baskı). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Erünsal, İsmail (1995). Yeni Bir kaynağın Işığında Somuncu Baba. *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, 298-314.
- Öney, Gönül (1980). *Ankara'da Türk Devri Yapıları*. İstanbul.
- Sümer, Ali (2000). Hacı Bayram-ı Veli'nin Hayatı. *Hacı Bayram Veli Sempozyumu Bildirileri 16 Kasım 1999*, 73-83.
- Tanman, Baha (1996). Hacı Bayram-ı Veli Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*,14, 448-454.
- Yavuz, Ali Fikri (1978). *Kur'an-ı Kerim ve İzahlı Meali*. İstanbul.